

láris hibákat. Bírátaiban figyelemmel van a kifejezésmód sajátosságaira, értékeire. Találó megjegyzései néha egy-egy egyéni stílus jellemzésének alapjául szolgálhatnak. És ez ma ritkaságszámba megy. Hogy milyen is a kifejezés módja, az a szakismertetésekben, krónikákban rendszerint szóba sem kerül.

Mindent összegezve elmondhatjuk, hogy Lőrinczy Huba kötete nagyon tanulságos. Sokat elárul írója szemléletéről, irodalomtudományi felfogásáról. És sokat megtudhatunk az értékelések szempontjairól, mindarról, ami érthetővé teszi bírálatainak objektív szigorát, azt, amit a példaképnek tekintett előd, Bajza József szavaival vall: „meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos”. A szakember feleletet kaphat korábbi kérdéseire: miért tekintik többen is túl élesnek Lőrinczy Huba bírálatait. És az is kiderül, hogy miben lát új eredményeket, például Király István monográfiáiban a „szabványok” mellett az „önmegújításokat”. Végül, de valójában nem utolsósorban, egy olyan érdemét kell még megemlítenem, amely közvetlenül nem adódik az elmondottakból, és amely sajátos irodalomtörténeti (egy korszakhoz, a századfordulóhoz való) kapcsolódásai miatt úgy-ahogy a recenzens azonos kötődéseiről is árulkodik. Arra gondolok, hogy a szerző, a századforduló ismert kutatója gyakran jelzi a megoldásra váró feladatokat, különösen azokat, amelyek a szecesszió és a vele összefüggő képzőművészeti háttér kutatási körébe tartoznak. Éppen ezért meggyőződésünk, hogy Lőrinczy Huba kötete a még mindig eléggé elhanyagolt századforduló kutatásának fontosságát hangsúlyozó és a vizsgálatok elvégzésére ösztönző munka. (Magvető Kiadó, 1985.)

SZABÓ ZOLTÁN

AGÁRDI PÉTER: KOROK, ARCOK, IRÁNYOK

Agárdi Péter közel hatszáz oldalas kötete, mely másfél évtized negyvennégy publikációját tartalmazza, sajátos irodalomtudósi hármaskönyv. A szerző figyelmének hármas irányultságát jelzi már a könyv címe is, tagolása pedig arra utal, hogy a közölt tanulmányok és cikkek három időszakból veszik témájukat: a XVII. századból, az 1930-as és az 1970-es évekből. Fontosabb azonban az a belső, a szerző irodalomszemléletét átható hármás párhuzam, amely az esztétikai elmélet, a történeti megközelítés és a kritikai vizsgálódás folyamatos és termékeny egységében nyilvánul meg. Ennek alapját

Agárdi határozottan és következetesen érvényesített marxista tudományos módszerével teremti meg, mely „a valósághoz kötő, sajátosan irodalmi-művészi viszony, a tartalom és forma dialektikájának konkrét történelmi minősége alapján elemez, érvel és értékkel.” Mivel a magyar szellemi élet jelenlegi munkamegosztásában túlságosan is elkülönül egymástól az irodalom vizsgálatának elméleti, történeti és szűkebb értelemben vett kritikai típusa, Agárdi tanulmányainak gyűjteménye különleges figyelmet érdemel.

A szerző többször is leszögezi marxista felfogásának sarkpontját, mely szerint a mű végső feltételei tartalmiak, s minden formai értékét a tartalomhoz való viszony szabja meg. Amikor a tartalmat a szerző világnézettel azonosítja, hangsúlyozza ugyan a világnézeti faktor meghatározó szerepét, de ezzel együtt mindig rávilágít arra is, hogy művészi és nem teoretikus világnézetről van szó, tehát a művön belülről tett, művészetté emelt, formált tartalom ontológiai elsőségéből indul ki. Vizsgálati módszere éppen ezért különbözik az ideologikus bírálattól, mely történelmietlenül aktualizál, közvetlen világnézeti állásfoglalást követel, így nem a műben, hanem a mű mögött keresi értékelésének támpontjait, s általában elfelejti, hogy csak a jó alkotás lehet haladó.

A magyar barokk epika két változata (Zrínyi Miklós és Gyöngyösi István) című tanulmányában a szerző 1972-ben publikált *Rendiség és esztétikum* című könyvének megállapításait summázza. Ebben a változatban is igen meggyőző Zrínyi és Gyöngyösi világnézeteinek szembeállítását, illetve a *Murányi Vénusz* szerzője legalitáselvű és önigazoló-tudatrögzítő világnézeteinek a társadalmi és esztétikai fejlődésben bekövetkezett törés esztétikai reprezentációjaként való felfogása. Mindezt összetettebbé s ezért még megalapozottabbá lehetett volna tenni a történeti-poétikai nézőpont alkalmazásával. A korabeli poétika ugyanis a kitéréseket nem tekintette okvetlenül lazaságnak, s a gyönyörködtetést előtérbe helyező irodalomszemlélet a műfajok státusát is átalakította, így az eposzforma módosulását ez a körülmény is befolyásolta, közvetítve-felerősítve a társadalomtörténeti szituáció hatását. Kónyi János *Magyar hadi románjának* gazdag elemzése nem csupán az előző tanulmányban vizsgált két barokk költő párhuzamos hagyománytörténetéhez szolgáltat értékes adalékokat, hanem hitelesen gazdagítja XVIII. századi műveltségünk kevésbé vizsgált alsóbb rétegének képét.

Az irodalomtörténeti szempontból különösen bonyolult harmincas évekkel foglalkozva Agárdi sokoldalúan feltérképezi a kor szellemi miliójét, s a vizsgált jelenségeket a korhoz mért progresszivitás teremtette erőterben helyezi el. Eddig alig foglalkoztak a radikális polgárság második nemzedékének lapjával, a Láthatárral, s a szocialista kezdeményezést jelentő Együtt-tel: a szerző hiányt pótolva

mutat rá eszmetörténeti szerepük fontosságára. Fábry Zoltán, Gaál Gábor és Balogh Edgár jelentőségét joggal látja abban, hogy a magyar kisebbségek hangját az egyetemes magyar írástudás színvonalán és évszázados hagyományainak szellemében mint európai hangot szólaltatták meg. Több tanulmány is foglalkozik József Attila kritikai fogadtatásának kérdéskörével. Ezekben nemcsak az a tény fogalmazódik meg, hogy a marxista irodalomszemlélet csak késve és ellentmondásosan reagált József Attila költészetére, s különösen a kései évek termése, az emberi válság művészi integrálásának teljessége váltott ki fenntartásokat, de a gazdag filológiai tényfeltáró munka az elméleti lemaradás okaira is fényt derít, s a szociáldemokrata Szélpál Árpád és a Kassák-körhöz tartozó Gró Lajos fontos írásai mellett különösen Bálint György és Fejtő Ferenc cikkeinek jelentőségére hívja fel a figyelmet. Az *Egy szocialista gondolkodó a harmincas évekből* (Fejtő Ferenc és a magyar irodalmi tudat) című tanulmány sokoldalúan bizonyítja, hogy Fejtő feladta ugyan forradalmi meggyőződését, s szembefordult az illegális KMP-vel, de az évtized végéig a progresszió belül maradt, s esszéi és cikkei a marxista irodalomszemlélet és kritika szerves értékét képezik. Agárdi Péter 1982-ben megjelent *Értéktrend és kritika* című igen fontos könyvéből tudjuk, hogy Fejtő revelálóan hiteles kortársi értéktrendjének kialakulása, mely a harmadik nemzedék törekvéseinek mértékadó elemzését is magában foglalta, együtt járt a felvilágosodás kori hagyomány fontosságának és a modern polgári regény esztétikai újszerűségének hangsúlyozásával.

Agárdi Péter mindig kiemeli a kritika ideológiai funkcióját, melynek hitelét és határfokát az esztétikai értékek és értékkibomlási tendenciák felismerésében és tudatosításában látja. Jól tudja, hogy ez utóbbinak igazi erőpróbáját leginkább a kortárs irodalom vizsgálata jelenti. Ezért is fordul megkülönböztetett figyelemmel a hetvenes évek irodalma felé. Mivel a szocialista irodalom fogalmát sokszínűen, az ábrázolt valóság és a megjelenített emberi benső gazdagságában, többmodellűségében értelmezi, Szilágyi Ákossal és másokkal vitatkozva az évtized jellegzetességét éppen a sokarcúságban ragadja meg. Gyakran alkalmazza azt a módszert, hogy élénk tárván feltoluló olvasói élményeit, ezek tudatosítását mintegy a tanulmány megírása során, a művel való bensőséges kapcsolatot megőrizve végzi el. Ennek következtében különösen érzékenyen reagál az írói pálya alakulásának, a művészi világkép módosulásának különböző megnyilvánulásaira, értékeléseit ezeket figyelve alakítja ki, s kifogásait is mindig az életmű kibontakozása érdekében fogalmazza meg. Veress Miklósról rajzolt, remek portréjában a versek külső jellemzői, motívumai felől jut el e rendkívül jelentős költészet poétikai jellemzőinek, s az általuk megtestesülő költői magatartás összetevőinek be-

mutatásához, s ennek fényében emeli ki az elmélyülő történetiség-élményt és a filozofikus telítettségű humánusmot mint felbukkanó új értéket, szemléleti-minőségi többletet. Az életmű iránti felelősség jegyében mutat rá Garai Gábor költészete kapcsán a lírai személyes-séget gyengítő moralizáló-retorikus attitűdre, s emeli ki Juhász Ferenc *A halottak királya* című művét, értelmezve a bölcséleti tájékozódás, a letisztult nemzeti önszemlélet és a küzdve eszmélkedő költői intellektus frissen megteremtett egységét.

A hetvenes évek megváltozott funkciójú és kibővült autonómiával rendelkező irodalmának fontos jellemzője a líra hegemoniájának megszűnése. Agárdi ezt érzékelve figyel fel regényirodalmunk olyan újabb értékeire, mint Rónay György *Párduc és gödölye* című műve, mely a hatalom által teremtett milió és a jellem összetett viszonya által idézi fel az ún. személyi kultusz éveit. Felismeri továbbá a magyar dráma előnyomulását és átalakulását is. Joggal mutat rá a Gyurkó László *Elektra*-drámájában feltűnő új drámatípus jelentőségére, mely a konkrétan hiteles s egyben mégis modellszerű szituáció létrehozása által teremti meg a testvérszerelem motívumának többértelműségét, a forradalmi mozgalom önpusztító megosztottságának ábrázolását. Szakonyi Károly munkásságát vizsgálva rámutat a drámai megjelenítésnek a groteszk műfajban megvalósuló kiteljesedésére az *Adáshiba* kapcsán, de éles szemmel veszi észre a belső drámaiság hőfokának csökkenését az újabb művekben.

Agárdi Péter szemléletében az elvi-elméleti szilárdság az esztétikai szféra pluralizmusának tudomásulvételével és a különböző értékek iránti nyitottsággal jár együtt. Ezért is jellegzetes magatartása a tisztelet vitával való kifejezése, a vitatkozva elsajátítás. Ez azonban nemcsak a hozzá közel álló Pándi Pál és Király István könyvéről szólva jut érvényre, de tőle távolabb álló jelenségek vizsgálatakor is megfigyelhető. Nádas Péter *Egy családregény vége* című művét például szemléleti fenntartásai ellenére is egyértelműen értékesnek tekinti, s a jelentős alkotót megillető megbecsüléssel bírálja Petri György szkeptikus-önironikus szemléletét és tragikus életérzését. Talán csak Mészöly Miklós munkáihoz nem tudott eléggé közel jutni, s nem méltányolta eléggé az erkölcsi komolysággal párosult emberi-művészi hitelt. Ha viszont talmival, esztétikai értelemben vett hazugsággal találja szemben magát, bármilyen öltözetben jelentkeznek is az, kertelés nélkül és könyörtelen logikával leleplezi, mint Berkesinek „a szocialista társadalmi regény mezébe öltöztetett *giccse* politikai kalandregény”-ét. Fontos, hogy Agárdi efféle jelenséggel is foglalkozik, hiszen a sokak érdeklődésével találkozó szórakoztató irodalomnak nem szükségszerű velejárója a hazugság és a technikai igénytelenség (lásd erre vonatkozóan a szerző 1986-ban megjelent *Művészet és közösség* című könyvét).

A gazdag tematikájú kötet tartalmaz két verselemzést is, s ezek elsősorban azért tanulságosak, mert a személyességben testet öltő líraiság értelmezése gyakran próbára teszi a marxista esztétikai értékrendet. Illyés *A korosztály behajózása* című versének analízise, mely egy nemzedék önszemléletének sokoldalú kibontását eredményezi, és Petőfi *István öcsémhez* című versének vizsgálata, mely a szöveg elmélyült mikroelemzésével hitelesíti a citoyen-tudatú redemptus-kispolgár erkölcsi tudatának bemutatását, éppen Agárdi értékrendjének megbízhatóságáról és filológiai felkészültségének alaposágáról vall. S elvi szempontjainak következetes érvényesítéséről, ami más esetben néha — főként korábbi recenzióiban — nyelvhasználatát kissé körülmenyessé teszi. Egyébként is határozott álláspontját ezekben az írásaiban olyannyira félreérthetlenné, az impresszionisztikus és ideológikus bírálat nála nem tapasztalható szélsőségeitől elhatárolódóvá kívánja tenni, hogy a kelleténél több védekező és elhárító mozzanat, idézet, zárójeles megjegyzés, „is”, „de” és tagadó formula néhány esetben hosszadalmasabbá teszi szövegegyeségeit, mint amennyire a bennük foglalt, amúgy is meggyőző gondolat igényelné.

Az eddigiekből bizonyára kitűnt, hogy Agárdi Péter tanulmánykötetét jelentős tudományos teljesítménynek tartjuk, mely határozott vonásokkal gazdagítja a szerző tudósi arculatát, s tovább növeli — a korábbi könyveivel már megteremtett — szakmai súlyát. Olyan összegzés, mely szemléletesen jelzi gondolatainak érlelődését, értékrendjének gazdagodását, de elsősorban mégis önmagához való hűsége, másfél évtizedes útjának következetessége tűnik fel. Gondolkodásának ereje még akkor is megmutatkozik, ha néha vitára vagy továbbgondolkodásra sarkall. Befejezésül kutatói elkötelezettségének két mozzanatát szeretnénk kiemelni. Írásai Lukács György elméleti munkásságának ihletéséről, vállalt és vallott hatásáról tanúskodnak. Hogy csak két vonatkozásra utaljunk: újszerű Gyöngyösi-értékelésének kiindulópontját a szimbolikus-realista és az allegorizáló ábrázolási módszert szembeállító lukácsi gondolat képezte, az Illyés-vers sokoldalú elemzésének háttérében pedig a natura naturans kategóriája áll. Agárdi Péter könyve ily módon újabb, s ebben a vonatkozásban főként a fiatalabb kutatónemzedéknek szóló, követésre serkentő érv Lukács életművének alkotó irodalomtörténeti felhasználhatósága mellett. De nem kevésbé fontos történeti önismeretünket gazdagító, hagyományainkat szélesítő törekvése, azoknak a sajátos értékeknek a tisztító-tudatosító vizsgálata, melyek összembari viszonylatban is fontosak. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1985.)

NAGY IMRE